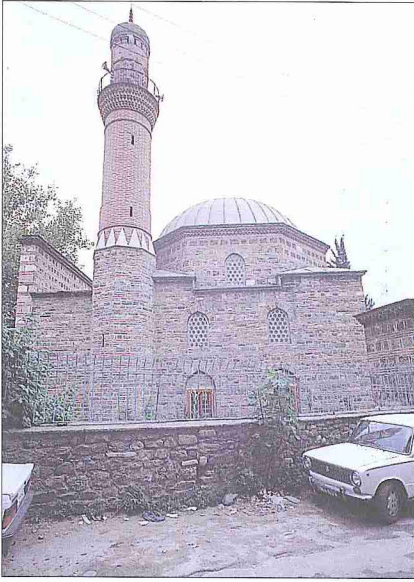

Hafsa Hatun Camii – Bursa

Sultan'ın ikinci halifesi Bedreddin Mahmud'un adına yaptırılmış olabileceğini söylemektedir (Baykal, s. 128).

Cami, yanlardakiler geniş, ortadaki dar üç sivri kemerli son cemaat mahallisiyle içten içe 8,85 x 8,85 m. ölçüsündeki kare planlı asıl ibadet mekânından oluşur. 9 m. çapındaki kubbe, zengin silmeli bir kornişle baklavali bir kuşağa oturtulmuştur. Cepheelerde ikisi altta, ikisi üstte ve biri kubbe kasnağında olmak üzere beşer sivri kemerli pencere bulunmakta, bunlardan alttakilerin mermer söveli, üsttekilerin alçı şebekeli olduğu görülmektedir. Yanları kapalı ve yüksek kalkan duvarlı olan son cemaat mahalli iki yanda aynalı tonoz, ortada yuvarlak tonozla örtülüdür. Yüksekçe bir çerçeve içine alınmış sade görünümülü alçı mihrapta tek süsleme, klasik formunu hemen hemen bulmuş olan stalaktitli yaşırmaktır. Sekiz sıra stalaktitli kavsaranın yanlarında iki sıra stalaktitli birer takoz bulunmaktadır; mihrabın tamamı yağlı boya ile boyanmıştır. Camiden biraz sonra yapıldığı sanılan minber de çok sadedir. Batı yönünde yer alan sekizgen kaideli minareye son cemaat mahallinden çıkılır. Kaideden silindirik tuğla gövdeye geçiş üçgenler yardımıyla termin edilmiştir; şerefe altı dört sıra kirpi saçaklıdır.

Caminin duvar örgüsü iki sıra taş, iki sıra tuğla dizisi şeklindedir. Girişin yer aldığı üç kemerli son cemaat yeri cephe-

sinde kalkan duvar süsleme uygulanmış bir alan olarak dikkati çeker. Diğerlerine göre daha dar olan orta açıklığın kemeri- nin üzerine rastlayan kısma taş-tuğla karışımı dikdörtgen bir silme çerçeve oturularak bu açıklığa uzaktan bir taçkapı görünümü kazandırılmak istenmiştir. Silme çerçevenin içi, altıgen köfeki taşları arasına yerleştirilen üçgen tuğlalarla elde edilmiş desenle, kalkan duvarın geri kalan kısmı ise yatay tuğla sıraları arasında zikzak şekilde tuğlalar dizip aralarına dik üçgen taşlar doldurmak suretiyle oluşturulan geometrik motiflerle bezenmiştir. Avlunun Atik sokağa bakan dış duvarında sivri kemerli, kitâbesiz bir çeşme bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Memduh Turgut Koyunluoğlu, *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa 1935, s. 166-167; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950, s. 128; A. Gabriel, *Une capitale turque*: Brousse, Paris 1958, s. 149, lv. LXXI-2; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 279-281; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mi'mârîsi'nde Süsleme*, İstanbul 1979, I, 239-240; *Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, III, 34-35; Bedri Yalman, *Bursa*, İstanbul 1984, s. 63-64; Afife Batur, "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, sy. 2, İstanbul 1970, s. 157-158.

CANDAN ÜLKÜ

HAFSA HATUN TÜRBEŞİ

Sultan Selim Külliyesi'nin haziresinde bulunan ve günümüzde yalnız kalıntısı duran türbe (bk. SULTAN SELİM CAMİİ ve KÜLLİYESİ).

HAFSA er-REKÛNİYYE

(حفصة الركونية)

Hafsa bintü'l-Hâc er-Rekûniyye (ö. 586/1190)

Gırnatalı kadın şair.

530 (1135) yılı civarında Gırnata'nın (Granada) güneybatısında, Sierra Nevada dağlarının eteklerindeki Büşerrât'ta (Alpujarras) doğdu. Daha sonra ailesiyle birlikte yerleştikleri Gırnata'da yetişti. Ailesi, Murâbitlar'ın fetihleri esnasında İspanya'ya gelip yerleşen Berberî asıllı bir sülâleye mensuptur. Aldığı üstün eğitim onun zengin ve soylu bir aileden geldiğini göstermektedir. Hafsa'nın, Murâbitlar'dan, Mağrib-i Aksâ'ya ve Endülüs'e hâkim olan Benî Turgut'un Benî Hâc koluna mensup Gırnata Valisi Ali b. Semvîn el-

Hâc ile (Lagardere, s. 168-169) yakınlığının bulunması kuvvetle muhtemeldir. Çocukluk ve gençlik yılları, Benî Hûd ve Benî Adhâ'nın kısa süreli istilâları dışında çalkantılara mâruz kalmayan Murâbitlar'ın yönetimi altındaki Gırnata'da sükûnet içinde geçti. İlk öğreniminden sonra zamanın Endülüs aristokrasisinin geleceğine uyarak dil, edebiyat ve özellikle şiirde köklü bir eğitim gördü. Endülüs şehirleri içinde çok sayıda kadın şairiyle tanınan Gırnata'da, Zeyneb el-Vâdiâşiyye ve kız kardeşi Hamdûne ile şehrin kadısı Ebû Bekir Muhammed el-Gassânî'nin kızı Nezhûn gibi birçok kadın şair arasında, hatta Muvahhidler devrinde yetişmiş diğer bütün kadın şairler içinde geniş kültürü, edebî birikimi ve üstün şiir yeteneği bakımından onun seviyesine çıkabilen olmamıştır. İbn Dihye'nin, "Hafsa'nın hem şiiri hem de nesri zarıftı ve şiirinde âdeta mûsiki hâkimdi" sözü bunu teyit etmektedir (el-Mu'trib, s. 10). Nesrinden bugüne herhangi bir şey ulaşmamakla birlikte elde bulunan az miktardaki şiir parçaları bu görüşü kanıtlamaktadır.

Son derece katı bir yönetim anlayışına sahip olan Murâbitlar devrinde yetişmesine rağmen Hafsa'nın her zaman ve her yerde kendini ifade edebilen hür ve cesur kişiliği, Endülüs İslâm toplumunda kadının konumuna ve hürriyet anlayışına ışık tutması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Hafsa'nın şiirlerinde bu anlayışın örneklerini görmek mümkündür.

Hafsa güzelliği, zarafeti, aklı ve zekâsı yanında özellikle şiir sanatındaki üstün yeteneği ve zengin kültürü ile başta devlet adamları olmak üzere zamanın ileri gelenlerinin dikkatini çekmiştir. 549'da (1154), Gırnata'nın Muvahhidler'in yönetimine geçtiği günlerde şehrin aristokrat ailelerinden Benî Saïd'e mensup şair Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdülmelik ile görüşmeleri hissî bir alâkaya dönüşmüş, daha sonra Muvahhidler'in veziri olan Ebû Ca'fer onun şiirlerine ilham kaynağı olmuştur. 551 (1156) yılında Muvahhidler'in hükümdarı Abdülmü'min'in oğlu Ebû Saïd Osman Gırnata'ya vali olunca zamanın edip ve şairlerini sarayına davet etmiş, bunların arasında yer alan Hafsa'ya özel bir ilgi, daha sonra da hissî bir yakınlık duymuş, Hafsa'yı Rabat'ta bulunan babası Abdülmü'min'e elçi olarak göndermiştir. Hafsa, Ebû Saïd ve babası için kasideler yazmış, bunun üzerine Abdülmü'min Hafsa'ya Gırnata yakınlarında o zamana kadar tanınmayan bir yer olan

Requena'yı (Rekûniye, Rukûne, Erkûn) vermiştir. Ebû Saîd Osman'ın Hafsa'ya duyduğu ilgiye karşılık görmediği Hafsa'nın onun için yazdığı bazı şiirlerden anlaşılmaktadır. Hafsa'nın eldeki şiirlerinin çoğunun Ebû Ca'fer için yazılmış olması ve özellikle Ebû Ca'fer'in, rakibi olan Ebû Saîd tarafından önce hapse atılıp ardından aç bırakılarak ölüme terk edilmesi karşısında hüznü dolu şiir ve mersiye kaleme alması onu sevdiğini göstermektedir. Hafsa, Ebû Ca'fer'in hayatının acıklı bir şekilde sona ermesi üzerine inzivaya çekilmiş, büyük bir hayal kırıklığı içinde acısını şiirlerine gömmüş, ancak şiirlerinin çoğunu validen çekindiği için neşretmemiştir. Bununla birlikte diğer şiirleri arasında yer yer bu tür mersiye parçalarına rastlanmaktadır (M. Müntasir er-Reysûnî, s. 119-131). Daha sonra teselliye zühde bulan ve şiir söylemeyi terkeden Hafsa Gırnata'dan ayrılarak Merakeş'e gitmiş, burada vefatına kadar Muvahhid sultanları ve Abdülmü'min'in oğulları Ya'kûb (Mansûr) ile Yûsuf zamanlarında sarayda prenseslerin eğitim ve öğretimiyle meşgul olmuştur.

Çağının en üstün kadın şairi kabul edilen Hafsa'nın (a.g.e., s. 119) şiirleri sadece tabiiliği, âhengi ve derin lirizmiyle değil ince ve narin mimarisi ve estetik yetkinliğiyle de dikkati çeker. Bazıları ironik bir üslûpla yazılmış olan bu şiirlerde işlenen temalar genellikle aşk, övgü, serzeniş, kıskançlık, ümitsizlik ve hüznüdür. Bu nitelikleriyle zamanın müslüman İspanya'sında hâkim olan romantik havayı yansıtmaktadır. Hafsa'nın şiirleri ileri gelenler ve zenginler arasında büyük ilgi görmüştür.

Hafsa-Ebû Ca'fer aşkı, devlet ricâli arasında geçmesi, ayrıca karşılıklı şiirler ve nazîreler bakımından bir asır önce Endülüslü Emevî Halifesi Müstekfî'nin (Muhammed b. Abdurrahman) kızı Vellâde ile şair İbn Zeydün arasında yaşanan aşka benzetilir. Ancak Vellâde'nin şiirleri aşırı sert ve aşırı yumuşak bir karakter gösterirken Hafsa'nın kiler nefsi okşayan bir nitelikle olup daha gerçekçi görünmektedir.

Hafsa er-Rekûniyye'nin hayatı ve şiirleri hakkında en kapsamlı çalışma Louis di Giacomo tarafından yapılmış olup (bk. bibl.) çeşitli edebiyat ve tarih kitaplarında parçalar halinde bulunan yaklaşık yetmiş beyit tutarındaki şiirleri eserinde sonunda "el-Bekâya'l-muh(al)lâsa min eş'âri Hafsa" adıyla bir araya getirilmiştir (s. 95-101).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba'*, X, 219-227; İsmâil b. Muhammed eş-Şakandî, *er-Risâle fi fazlî'l-Endelüs (Fezâ'ilü'l-Endelüs ve ehlihâ* içinde, nşr. Salâhaddin el-Müneccid), Dimaşk 1387/1968, s. 56-57; İbn Dihye, *el-Mu'trib* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî v.dğr.), Kahire 1954, s. 10; Ali b. Mûsâ el-Endülüsi, *Râyâtü'l-müberraizîn ve gâ-yâtü'l-mümeyyizîn* (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye), Dimaşk 1987, s. 161-163; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîşî ahhârî'l-Magrib* (nşr. Saîd el-Uryân v.dğr.), Kahire 1368/1949, s. 197; İbnü'l-Ebbâr, *el-Muktedab min kitâbi Tuḥfeti'l-kâdim* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, s. 219; İbn Saîd el-Magribî, *el-Mugrib*, Kahire 1953, II, 138-139, 164-166; İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâta*, I, 220, 491-494; Süyûtî, *Nüzhetü'l-cülesâ' fi eş'âri'n-nisâ'* (nşr. Abdülatîf Âşûr), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Kur'ân), s. 35-38; Makkarî, *Nefḥu'l-ḥib*, I, 176; III, 218; IV, 171-178, 179, 181, 285; İbn Yemût, *Şâ'irâtü'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Beyrut 1934, s. 215-219; Zeyneb Fevâz, *ed-Dürrü'l-menşûr fi ṭabakâti rabbâti'l-ḥudûr*, Bulak 1312, s. 165-169; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 482; A. G. Palencia, *Historia de la literatura Árabe-Española*, Madrid 1945; a.e.: *Târîḥu'l-fikri'l-Endelüsî* (trc. Hüseyin Münis), Kahire 1955, s. 23, 127-128; L. di Giacomo, *Une poétesse grenadine du temps des Almohades: Hafsa bint al-Ḥâjj*, Paris 1949; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 292; M. Müntasir er-Reysûnî, *es-Şî'rü'n-nesevî fi'l-Endelüs*, Beyrut 1978, s. 109, 119-131; Ömer Feruh, *Târîḥu'l-edeb*, V, 490-493; V. Lagardere, *Les Almoravides*, Paris 1989, s. 168-169; Bus-tânî, *DM*, VII, 117-118; Ch. Pellat, "Hafsa Bint al-Ḥâjj", *EP* (İng.), III, 66.

İSMÂİL DURMUŞ

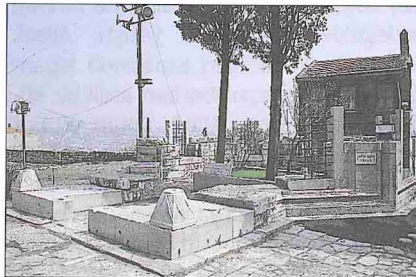
HAFSA SULTAN

(ö. 940/1534)

Kanûnî Sultan Süleyman'ın annesi.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur; eli altı yaşında vefat ettiği bilinmekte, buradan 1478 veya 1479 yılında doğmuş olduğu sonucuna varılmaktadır. Belgelerde adının Ayşe, Hafsa bint Abdülmü'n, baba adının da Abdülmü'n'den başka Abdülhay ve Abdurrahman şeklinde geçmesi câriye olarak saraya girdiğini gösterir. Bazı kaynaklarda onu Kırım hânedanına veya Dulkadiroğulları'na bağlama gayreti görülürse de bu inandırıcı değildir.

Hafsa Sultan'ın Sultan Selim Camii dış avlusundaki yıkık türbesi - Fatih / İstanbul

أعداكم فمن رزقكم من فضله الملك النعمان بالثونا
المعاشير اليم من ابتداء أول جزات الحان ملكة
الملكات • سبعة المحضات • صنيعة القنات •
ذات الطول والتعاضد • بانيه مباني الجود والتم • ممتدة
اركان اللطف والكرم • صاحبة الحسنات الوافرة الكثرة
مستديعة المبرات الوافية النافذة • سلطان أعظم
الخوانيين • برهان افلاخ الشاكرى العالمين • رحمه
الاسلام والمسلمين • صنوة الدنيا والدين • الملحوظة
بعين عنابة الملك الذى قام بامر السموات والارضون
حفظ الله نظم غود جزائرها من التفرقة
والانشاء • وخرس نفوذ حناها عن عين الكمال

Hafsa Sultan'ın vakfiyesinden bir sayfa
(VGMA, Vakfiye, nr. 1425/58)

Gençlik yıllarını kocası Yavuz Sultan Selim'in sancak beyi olduğu Trabzon'da geçirdi ve Şehzade Süleyman'ı 1494 yılında burada dünyaya getirdi. Oğlunun II. Bayezid tarafından 1509'da Kefe valiliğine, daha sonra da Yavuz Sultan Selim tahta geçince Saruhan sancak beyliğine tayin edilmesi üzerine onunla birlikte önce Kırım'a, ardından Manisa'ya gitti ve buraya yerleşti; ancak Şehzade Süleyman tahta çıkınca onu İstanbul'a aldırdı. Vâlide sultan (mehd-i ulyâ) olarak on üç yıl beş ay yirmi yedi gün yaşayan Hafsa Sultan 4 Ramazan 940 (19 Mart 1534) tarihinde vefat etti ve Sultan Selim Camii'nin bahçesindeki türbesine gömüldü.

Yerli ve yabancı kaynaklar, Hafsa Sultan'ın oğlu Kanûnî Sultan Süleyman üzerinde etkili olduğunu, fakat bunu kötüye kullanmayıp sarayda müsbet mânada idareci bir rol oynadığını ve hayatının sonuna kadar da Hürrem Sultan'ın nüfuz ka-